

УДК 087.5:372.3

І. М. КАРДАШ

м. Миколаїв

kardash70@mail.ru

РОЗВИТОК ТВОРЧОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню терміна «творчість» та практичній перевірці розвитку творчості дітей дошкільного віку засобами українського фольклору, аналізується сутність і зміст існуючих підходів до проблеми розвитку творчості, творчих здібностей, визначені методи, прийоми та етапи розвитку творчості та творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку у процесі ознайомлення з українськими фольклорними творами для дітей, зокрема з казкою.

Ключові слова: творчість, творчі здібності, український фольклор, казка.

Розвиток української держави зумовлює необхідність виховання нового типу особистості з високим рівнем духовності і культури, спроможної самостійно приймати нестандартні рішення, здійснювати вільний вибір, творчо мислити, гнучко реагувати на зміни обставин і самій їх творити. Цим параметрам відповідають творчі якості людини, які мають стати предметом цілеспрямованого виховання і розвитку. Ідея самоцінності, унікальності дитини, необхідності розвитку її творчого потенціалу знайшла своє відображення в нормативних державних документах – Національній стратегії розвитку освіти України на 2012–2021 рр., Законі «Про дошкільну освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти. Творчий підхід до навчання та виховання вимагає від педагогів та психологів не лише праці, заснованої на рекомендаціях нині діючих програм навчання та виховання, диференційованого та індивідуального підходу до дітей, але й ґрунтовних наукових знань з проблем теорії творчості та обдарованості, володіння новітніми методиками їх діагностики та формування, способами активізації творчої діяльності дошкільників. Це вимагає переходу від директивної до особистісно зорієнтованої моделі навчання й виховання, що націлює на пошук нових шляхів і засобів, які забезпечуватимуть розвиток внутрішніх можливостей дошкільників, їхніх потреб, інтересів, творчих здібностей. Зазначимо, що проблема розвитку творчості дітей є однією з важливих у психолого-педагогічній літературі.

Вагомим внеском у вивчення цієї проблеми є теоретичні та експериментальні дослі-

дження вітчизняних вчених: С. Грузенберга, В. Сегаліна, Т. Енгельмайера, В. Мясичева, Г. Костюка, К. Платонова, Б. Теплова, В. Віготського, Н. Лейтеса, В. Крутецького, В. Моляко, І. Пасічника, Л. Орбан-Лембрик, М. Савчина, В. Москальця та ін.

Гармонізація особистості, що обумовлена відновленням внутрішнього балансу, почуттям впевненості у власних силах, використання фольклору на заняттях та в повсякденному житті стає надійною базою для розвитку творчості дитини.

Метою та завданнями статті є теоретичне обґрунтування та практична перевірка розвитку творчості дошкільників засобами українського фольклору.

Аналізуючи сучасну літературу, зазначимо, що визначення терміну «творчість» пов'язане з діяльністю, що породжує щось якісно нове й відрізняється неповторністю, оригінальністю й суспільно-історичною унікальністю. Суттєвими є висловлювання відомих психологів С. Рубінштейна, Б. Ананьєва, Г. Костюка, К. Платонова щодо зв'язку творчості, творчих здібностей із діяльністю, розвитком особистості. Тому існує думка, що для розвитку творчості потрібна посилена діяльність. Проте не кожна діяльність розвиває здібності, а лише та, що подобається дитині, у процесі якої виникають позитивні емоції. Отже, розвиває творчість саме та діяльність, що викликана власною пізнавальною потребою дитини.

За психологічним словником, творчість – це діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей [3, 289].

Л. Єрмолаєва-Томіна розглядає поняття творчості, як таке, що охоплює всі форми створення і появи нового на фоні існуючого, стандартного. Тобто творчість людини визначається як створення необхідного, але ще не існуючого в реальності [1].

Творчість, як стверджує Л. Кузнецова, – вища форма активності й самодіяльності людини. Активність, спрямована чужою волею, не є творчою активністю [4, 32].

Отже, під поняттям «творчість» розуміють процес створення людиною об'єктивно нової матеріальної чи духовної цінності.

Видатний педагог-гуманіст В. Сухомлинський подає таке визначення творчості: «Творчість є діяльність, в яку людина вкладає немовби частинку своєї душі, і чим більше вона вкладає, тим багатшою стає її душа. Процес творчості характерний тим, що творець самою працею своєю і її наслідками справляє величезний вплив на тих, хто поряд з ним» [5, 507].

Психологічний словник визначає, що творчою особистістю стає лише внаслідок появи в неї «здібностей, мотивів, знань і вмінь, завдяки яким створюється продукт, який відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю» [3, 351].

Творчість – це одна із найзмістовніших форм психічної активності дитини. Дослідники розглядали її як універсальну здібність, що забезпечує успіх різноманітної діяльності дітей. Будь-який творчий акт дитини – результат її активних пізнавальних творчих дій. Засвоєння дитиною мови є творчим процесом, гра – теж творчість, оскільки створюючи нові ігрові ситуації, дитина вносить своє в ігрові дії, зображувальну, театральну діяльність тощо. Нові знання трансформуються кожною дитиною і набувають нових властивостей. Ці процеси є основою тих неочікуваних актів творчості, які породжуються та реалізуються дитиною [2, 115].

На підставі аналізу наукової літератури щодо визначення поняття «творчість», можна сказати, що творчість – це якісна, принципова новизна кінцевого продукту творчого акту. По-друге, творчість – це діяльність не-свідома й свідома, інтуїтивна й розумна, природна й придбана. Однак деякі вчені вважа-

ють, що творчість і діяльність – протилежні форми людської активності (В. Дружинін, Б. Карлоф, І. Шумптер). Ми вважаємо, що творчості не можна навчити демонстрацією або розповіддю. Творчі якості особистості можуть бути розвинені тільки в діяльності, що носить продуктивний, творчий характер.

У програмі «Українське дошкілля» вказано, що вихователь повинен розвивати в дітей творчу уяву; формувати здатність до творення нового, дослідництва, експериментування, творчості, прояву творчої ініціативи, надавати дітям можливість самостійного вибору, пошуку й апробації різних варіантів і способів дій, відмови від заданого шаблону, зразка, стандарту, створювати умови для творчого спілкування дітей [6, 235–236].

Український фольклор є однією зі складових частин входження дитини до соціального оточення. Крім того, тексти для дитячого читання відбивають певний генетичний код розвитку народу і людства загалом. Твори для дітей мають вирішальне значення в розвитку творчої особистості маленького читача, оскільки вони сприяють формуванню світосприйняття та світобачення дитини, норм поведінки, морально-ціннісних критеріїв тощо.

Фольклор є живодайним джерелом розвитку художньої літератури, а фольклорні твори супроводжують життя дитини від самого народження. Казка як класичний зразок фольклору з огляду на її яскраве, романтичне зображення казкового світу, ідеалізацію позитивних героїв, захоплює й одночасно повчає дітей основним законам соціуму. Колоритна, яскрава мова казок викликає в уяві чудові образи, пробуджує фантазію. Повною мірою особливості українського фольклору проявляються й у малих формах: прислів'ях, приказках, загадках тощо. Прості й невеличкі за обсягом, вони дивують оригінальною будовою, широким використанням мовних виразних засобів. Усе в них економно, доцільно, кожне слово на своєму місці. Художня форма загадок, пустобайок, колісанок, забавлянок, жартів, ігор із текстами, скоромовок поєднується з глибокою узагальнюючою думкою, що дозволяє використовувати ці твори як важливий засіб виховання мовленнєвої культури дошкільників.

Вважаємо, що в кожному випадку для забезпечення максимального педагогічного впливу слід вибудовувати специфічну партитуру заняття, добирати доцільні методи й прийоми роботи з текстом. Не зупиняючись на найпоширеніших підходах до подання дошкільникам фольклорного тексту як мистецтва слова, визначимо інші можливості щодо використання фольклорних творів в інтегрованому просторі дошкільного закладу.

Проаналізувавши дані науково-методичної літератури, було визначено такі методи і прийоми розвитку творчості дітей старшого дошкільного віку засобами фольклору, зокрема казки: надання зразка складання казки вихователем; колективне складання казки; індивідуальне складання дітьми казки за планом поданим вихователем; колективне та індивідуальне складання казки за частинами; закінчення дітьми казки, розпочатої вихователем; придумування казки за заданою темою; складання власної казки за сюжетом відомої народної казки; ігри-фантазування.

Мета експерименту – через спеціально підібрану систему занять і вправ сприяти розвитку словесної творчості і збагаченню активного словника дітей різними засобами виразності, привчити використовувати їх у різних ситуаціях спілкування; здійснювати взаємозв'язок лексичних, граматичних вправ у процесі переказу фольклорних творів і складання дітьми монологічних висловлювань сюжетного характеру, знайомство з літературною спадщиною українського народу, його творчістю, особливостями рис характеру українського народу (доброта, краса, правда, хоробрість, працьовитість).

На першому етапі робота з розвитку творчості була спрямована на активізацію запасу знань найвідоміших дитячих творів. Разом з прослуховуванням казок діти знайомилися не тільки з авторськими казками та українськими народними казками, але і з малими формами усного фольклору (загадками, закличками, лічилками, дражнилками, потішками, прислів'ями та приказками).

До всіх казок підбирався не тільки лексичний, а й наочний матеріал. Для ефективного засвоєння послідовності подій з урахуванням

мовних умінь дітей визначалися методичні прийоми. Були виготовлені опорні схеми – мнемотаблиці, які відображають ту чи іншу казку і містять чорно-біле або кольорове позначення героїв казки, їх вчинки, предмети та явища природи.

Це не випадково, адже результати останніх психолого-педагогічних досліджень показали, що дошкільнику корисніше пропонувати не тільки ілюстрацію, але також необхідно показувати різні напрямки: абстрактні, комічні, схематичні, реалістичні і т.ін. Увесь цей матеріал надає значну допомогу в розвитку творчості дітей, тому що наочність дозволяє утримувати в пам'яті велику кількість інформації і гнучкіше моделювати сюжет.

Розвиваючи навички символічного програвання сюжету, стежили за тим, щоб діти вступали в справжнє спілкування, тобто діяли емоційно. При цьому зверталася увага дітей на образну мову казок, зачини і кінцівки, прийоми повторності, їх схожість в казках.

Другий етап роботи включав відбір та апробацію нетрадиційних методів складання казок, які дозволяють розвивати словесну творчість дошкільників. Наприклад, робота починалася з використання найбільш легкого прийому «придумування продовження або завершення казки». Спочатку дітям давався зразок, який містив зав'язку розповіді, а потім визначалися шляхи розвитку сюжету. Потім діти знайомилися з іншим прийомом. Так поступово діти знайомилися з різними прийомами складання творчих казок. Також на цьому етапі використовувалися різноманітні вправи по закріпленню складання різних типів речень: за демонстрацією дій, з питань, за картиною, за опорними словами. Наприклад, дітям пропонувалися окремі слова: дівчинка, дерево, птах. Потрібно було скласти казку, використовуючи ці слова. Ці вправи проводилися у процесі ігрових ситуацій «Хто цікавіше придумає». Досить поширеним прийомом був прийом з складання коротких сюжетів. Діти самі вибирали дійових осіб: дітей, дорослих, ляльок, птахів, тварин; після чого дитина розповідала свою сюжетну лінію. Потім завдання ускладнювали: без опори на наочність придумати нові ланки в сюжеті. Кращі дитячі оповідання записували і складали в альбом,

що, з одного боку, підвищувало емоційний настрій, а з іншого, дозволяло дитині оцінити себе.

Третій етап роботи – власне процес дитячої творчості. На даному етапі при виборі матеріалу необхідно було враховувати моральну спрямованість сюжету, що допомагало б виховувати в дитини добре ставлення до героїв творів, вміння давати критичну оцінку вчинків окремих персонажів. При використанні серії картинок вчили дітей встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, правильно визначати логіку розташування сюжетних ланок. Так виникав задум сюжету, пошук художніх засобів. Процес дитячої творчості не надто довгий, однак виникнення задуму в дитини проходило успішно, коли була створена установка на діяльність. Наявність задуму спонукало дітей до пошуків засобів його реалізації – пошуки композиції, виділення вчинків героїв, вибір слів, епітетів. Відповіді дітей були більш повними і розгорнутими, коли використовували різноманітні синтаксичні конструкції, «образні засоби рідної мови». Після цього пропонувалося дітям придумати свою казку, яка не повинна повторювати вже відому. При цьому зверталася увага дітей на спосіб ланцюгової побудови композиції, що герої в ній можуть з'являтися «від малого до великого» або навпаки. В ній можуть бути схожість зачинів, кінцівок. Діти охоче, із захопленням брали участь у вигадуванні різних сюжетів.

Продовжуючи навчати дітей придумувати казки, використовуючи моделювання, навчали дошкільників ховати знайомих казкових героїв у звичайні геометричні фігури. Так, ми показували три однакових за кольором, наприклад, коричневих, але різних за величиною квадрата і один квадрат червоного кольору. Просили дітей вгадати казку. Діти відразу впізнавали казку «Три ведмеді». В іншому варіанті: пропонувалися сім однакових трикутників і одна будь-яка геометрична фігура, наприклад, той же червоний квадрат. Тоді прототипом казки буде «Білосніжка і сім гномів» або «Вовк і семеро козенят».

Отже, в ході експерименту здійснювалося цілеспрямоване, послідовне формування критеріїв, взаємодія яких у загальному навчаль-

но-виховному процесі дошкільних навчальних закладів забезпечувала постійний вплив на розвиток творчості дітей старшого дошкільного віку, різноманітних взаємопов'язаних між собою форм і методів розвитку творчих здібностей дошкільників.

Отже, у процесі експериментальної перевірки впливу фольклору на розвиток творчості дітей старшого дошкільного віку було визначено, що найефективнішими методами розвитку творчих здібностей є складання казки, придумування казки за заданою темою, складання власної казки за сюжетом відомої народної казки.

Розвиток творчої особистості дошкільника – одне з пріоритетних завдань дошкільної освітньої установи. Отже, навчально-виховний процес повинен бути орієнтований на стимулювання творчості і формування творчої активності дитини, це можливо в результаті виконання певних умов. Однією з таких умов є організація розвиваючого середовища, тобто сукупності просторів, відкритих для дії особи, для становлення особливої субкультури, в яких педагоги можуть відповідати на активність дітей власною активністю, розвиваючи, таким чином, творчу особистість дошкільника.

Список використаних джерел

1. Гергель Е. Л. Развитие креативных способностей в учнів / Е. Л. Гергель // Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології : матер. міжнар. наук. конф., присв. 35-річчю наукової та педагогічної діяльності академіка С. Д. Максименка. — Т. 2. — К. : Міленіум, 2002. — С. 56—58.
2. Дитина у сучасному соціопросторі : навчальний посібник / Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір, І. М. Біла [та ін.] ; за ред. Т. О. Піроженко. — К. ; Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. — 272 с.
3. Краткий психологический словарь / под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. — М. : Политиздат, 1985. — 432 с.
4. Кузнецова Л. В. Гармоничное развитие личности младшего школьного возраста : кн. для учителя / Л. В. Кузнецова. — М. : Просвещение, 1988. — 224 с.
5. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. — К. : Радянська школа, 1976. — Т.1. — С. 401—637.
6. Українське дошкільня : програма виховання та навчання дітей у дошкільних закладах / уклад. О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. — Тернопіль : Мандрівець, 2012. — 264 с.

I. KARDASH
Mykolaiv

THE DEVELOPMENT OF CREATION OF PRESCHOOL AGE CHILDREN BY FACILITIES OF UKRAINIAN FOLKLORE

The article is devoted to the theoretical reasoning of the term «creation» and to the practical verification of the development of creation of preschool age children by facilities of Ukrainian folklore. The gist and the meaning of existent approaches to the problem of the development of creation, creative abilities is analysed. Methods, techniques and stages of the development of creation and creative abilities of senior preschool age children in the process of the familiarization with Ukrainian folklore works for children, in particular with a fairytale are identified.

Key words: creation, creative abilities, Ukrainian folklore, fairytale.

И. Н. КАРДАШ
г. Николаев

РОЗВИТТЯ ТВОРЧЕСТВА ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА СРЕДСТВАМИ УКРАИНСКОГО ФОЛЬКЛОРА

Статья посвящена теоретическому обоснованию термина «творчество» и практической проверке развития творчества детей дошкольного возраста; анализируются сущность и содержание существующих подходов к проблеме развития творчества, творческих способностей, определены методы, приемы и этапы развития творчества и творческих способностей детей старшего дошкольного возраста в процессе ознакомления с украинскими фольклорными произведениями для детей, в частности со сказкой.

Ключевые слова: творчество, творческие способности, украинский, сказка.

Стаття надійшла до редколегії 15.04.2015

УДК 376-056.264:159.953

К. О. КІБАЛЬНА, С. С. ПОПОВИЧ
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВИХ УЯВЛЕНЬ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ

У статті описано наукові підходи до структури просторових уявлень та формування просторових уявлень у дітей дошкільного віку з порушенням мовлення; проаналізовано стан сформованості просторових уявлень у дітей старшого дошкільного віку із порушеннями мовленнєвого розвитку порівняно з дітьми з нормальним мовленнєвим розвитком.

Ключові слова: просторові уявлення, діти дошкільного віку, діти з порушенням мовленнєвого розвитку.

Проблема орієнтування в просторі й формування правильних просторових уявлень і понять у дітей дошкільного віку з порушенням мовленнєвого розвитку (далі – ПМР) є однією з актуальних у галузі спеціальної психології і педагогіки, оскільки орієнтування в просторі лежить в основі пізнавальної діяльності людини.

Специфічні особливості розвитку мовленнєвої сфери у дітей з ПМР обумовлюють і специфіку формування когнітивної сфери, що включає просторові уявлення. У дослідженнях Б. Ананьєва, І. Я. Каплунович, Г. Люблін-

ської, А. В. Семенович, Т. Б. Філічевої звертається увага на те, що володіння просторовими уявленнями визначає можливості дитини в когнітивній та мовленнєвій діяльності, а також є важливим чинником сенсорної інтеграції, які адаптують дитину до навколишньої дійсності. У зв'язку з цим формування просторових уявлень розглядається як пріоритетне завдання пізнавального розвитку дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення.

Аналітичний огляд літератури з проблеми мовленнєвого і когнітивного розвитку